

„Sok itt a baj, Uram, mindenben, nagyon is sok!”

*Erkel Ferenc Párizsban**

A magyar emigráció legjobbjai sosem feledkeztek meg a kényszerűségből elhagyott hazáról. Ha alkalom adódott, ha lehetőség kínálkozott, mindent megtettek a haza érdekében. A politika mezején éppúgy, mint a kultúra területén. Az 1848-49-es emigráció sem kivétel, s ha nem is Kossuth környezetéből, hanem épp a Kossuth-ellenességével elhíresült – egyébként 1840-ben a Magyar Tudományos Akadémia tagjai közé választott – Szemere Bertalan és Erkel Ferenc kapcsolatáról írok, annak az égvilágon semminemű politikai vonatkozása nincs.

A III. Napoleon Párizsában otthonra talált Szemere család közismerten nagy barátja volt a zenének, s gondolom, a hosszú ideig Bécsben élő angyali Dina (Szemere Bertalan felesége, Jurkovich Leopoldina) lehetett a hangverseny-látogatások szervezője.

Az egykori miniszterelnök lelki betegségének ijesztő jelei sem akadályozták meg őket abban (az 1860-as években vagyunk), hogy a politika és a borügyletek mellett a művészeteknek is áldozzanak. Nem anyagiakkal – erre nem volt módjuk –, hanem sokkal értékesebb valutával, az emberi odafigyeléssel.

Az ugyancsak 1848-as száműzött Richard Wagnerrel még 1860 áprilisában ismerkedtek meg, s ezt, mint jelentős eseményt Szemere is megemlíti naplójában.

Megismerkedék Wagnerrel, a híres zeneszerzővel is, eszes, de nagyon is elmélkedő ember, tele magával. Bár vagyontalan, hotelt bérelt, fényesen bútorozta, inast tart, estélyeket ad, bár tele adóssággal. Neje jó, egyszerű asszony, ki hozzánk gyakran jár.

Jobbról-balról annyi koncert-jegyet kapunk, hogy minden héten kétszer-háromszor mehattünk volna, sőt jegyekkel másoknak is kedveskedhetünk. (Napló. II. 215.)

Egy évvel később – 1861 márciusában – ők is tanúi a *Tannhäuser* párizsi bukásának, és Szemeréné felháborodásáról maga Wagner tudósít önéletrajzában: ... *a második felvonás után a magyar forradalmi miniszter, Szemere felesége is eljött hozzánk, magánkívül volt, és biztosított, hogy a színházban már nem lehetett tovább kibírni.*

Hogy milyen meghitt volt a két család közti kapcsolat, azt abból a levélből is megítélhetjük, amelyben Richard Wagner Dinát születésnapján köszönti, és ajándékként a *Tannhäuser* egyik himnuszának kottáját mellékel. A levél szerencsére fennmaradt, a kotta sajnálatos módon elkallódott.

Mélyen tisztelt Barátnőm!

Mily bálátlannak kellene lennem, ha még a mai napon is elmulasztanám, hogy tiszteletére himnuszt zengjek. Ezt a himnuszt mellékelem! Ennek dalla-

mát már hallotta a Tannhäuser-ben, s hogy ott nem tette meg a kellő batást, az minden bizonnyal a szövegen múltott. Ezt most megjavítom, s bizonyos, hogy ha jól s főleg, ha desszert után éneklük, magával ragadó batásúnak kell lennie.

Mibelyt a miniszter úr visszatér, egyszer ki fogjuk ezt próbálni; a nagy pincészeti veszteségek miatt is hadd vigasztalódjék meg némileg.

Hogy ez mielőbb bekövetkezzék, az ma, azon a napon, amelyen néhány év előtt – jól emlékszem – született, valóban a legjobb kívánság, amellyel kedveskedhetem.

A jóságos Isten vegye Önt pártfogásába, adjon férjének valamit az ő kétségkívüli mindenbatóságából, s adjon Önnek az ő ismert mindentudásából éppen annyit, hogy minden rosszból mitsem tudjon meg.

Szívélyes üdvözléssel

Wagner Richardja

Párizs, 1862. április 16^{án}.

Wagner révén a később világhíressé vált Malwida von Meysenbug emlékiratába is bekerült Szemeréné, ugyanis Dina közvetítésével vette fel a kapcsolatot, találkozott újra Wagnerrel, s ismerte meg Wagner feleségét. A nagy és híres emberekre vadászó Malwida ugyan Dina nevét nem írja le (bizonyára nem találta elég hírnevessé!), de a két emlékiratot szembesítve teljesen egyértelmű, hogy az alábbi idézet „egy ismerős magyar bölgye” nem lehet más, mint Szemere Bertalanné.

„...legközelebbi célom az volt, hogy a fenséges zene alkotóját viszontlátbassam... A véletlen úgy intézte, hogy egy hangversenyre egy ismerős magyar bölgyvel mentem, és éppen Wagner és felesége mögé kerültünk. A magyar asszony ismerte Wagnerékat, és megszólította őket. Én odafordultam hozzá és üdvözöltem. Megismert és kedvesen mondta: 'Ejnye, Önnel szemben jóvátennivalóm van, akkor nagyon rossz kedvem volt; de annak csak az angol köd volt az oka.'

Aztán bemutatott feleségének, és mindketten megbívtak, látogassam meg őket.”
(Malwida von Meysenbug: *Nagy emberekre emlékezem*. Bp. 1964. 207. l.)

Szemeréék művészetpártolása azonban azt is jelentette, hogy a magyar zene franciaországi megismertetését is hazafiúi kötelességüknek érezték. Párizsi megismerkedésük La Grange asszonnyal – Erkel még 1850-es pesti szereplése alkalmából neki írta az úgynevezett „Lagrange áriát” – adja az “eszmét”, hogy meg kellene próbálni Párizsban is előadatni Erkel Ferenc *Hunyadi Lászlóját*.

Szemere Bertalanné azonnal ír Erkelnek. Kéri a zeneszerzót, hogy vegye fel a kapcsolatot La Grange asszonnyal, aki pártfogolja ügyét, s ami a legfontosabb, amilyen gyorsan csak lehet, küldje el operája, a *Hunyadi László* vezérkönyvét. Már ebben a levélben is megemlíti, hogy óvatosnak kell lenniök, mert „három év előtt nagyon lehangolta ebbeli reményeimet /ti. Hunyadi László párizsi előadatását/ Wagner Tannhäuserének bukása, amely mű iránt végtelenül érdeklődtem, s minden tőlem telhetőt megtettem azért, hogy ő célját elérhesse, mert Wagnerhez és feleségéhez meglehetősen barátság fűzött és zenéjének tömérdek szépségét csodáltam”.

Szemeréné német nyelven írt levelének tisztán maradt oldalát a takarékos Szemere töltötte ki.

Okt. 31. 1863.

Tisztelt Erkel úr,

Kedves nőm előadván mind hő érzelmünket Kegyed, mint bámulatunkat zeneművei iránt, mind nagy vágyunkat s készségünket mindent megtenni, hogy gyönyörű dallamai a külföldön is megismertessenek, kivált Párizsban, mely ilyen művészi tárgyokban egyik legfőbb hangadó, – mondom, hogy mind ezt nőm előadván, nem tartom szükségesnek azokat ismételni.

Annyi igaz, a pillanat szerfölött kedvező, nemcsak azért, mivel most itt új nagy operákra nincs semmi kilátás, s bár Rossini itt van ugyan – de folytatja régi dolce far nientejét [édes semmittevését], Meyerbeer is itt van – de az Africaine, a sokszor ígért, most nem is ígértetik, – mint Berlioz Trójatajka sem, – Auberről és Dávidról is hallgat a krónika, s így az olasz és a francia nagy opera a régi, bár szép darabokon kérődznek; de nemcsak ezért kedvező a pillanat, hanem mivel Mme de La Grange van itt, ki pár estélyen kivívta magának az általános diadalt. Ilyen szószóló sokat, csaknem mindent tebet; ő a prima-donna (úgy hallom 80.000 frankot kap); ítélete tekintéllyel bír a zenében; a Direktorial legszívesb baráti viszonyban áll: óhajtaná Erzsébetet énekelni, és Kegyedről a legmelegebben beszél, mint zeneműveiről is, s ezért a sikerre mindent megteend, – de megteend már a magyar névért is ő, ki könnyezve mondá nőmnek: “nincs nép, melyet úgy szeretnék, mint a magyart, örülök, ha onnan valakit láthatok, – életem legszebb napjait ott életem.” ... Szegény özvegy! mikor könnyezett, bizonyosan szeretett férjének sírdombjára is emlékezett vala.

Mi, íme, csak az eszmét adjuk. Sokszor gondolánk rá, de az időpontot kedvezőnek most látjuk. Még az a lengyel-láz is, mellyel itt telve a levegő, hasznen a vállalatra; hiszen már a két nép öltözete hasonló és rokon, mi jól hatna a közönségre; – és bár most nem beszélnek mirőlünk, de e nemzetnél mi is, magyarok, jó emlékezetben állunk. Tehát mi adjuk bár az eszmét, Kegyed, mint művész, mint a theatralis életben s kérdésben szakférfi, ítéljen meg minden viszonyokat: mi várható, mi tehető, mi teendő, és aztán mi képp, mi rendben, mi sorban s mi modorban kell baladni a dologban?

Mme de La Grange azt is megjegyzé, hogy ideérkezék egy tenor, Fraschini, kibez hasonlót ő, életében csak egyet hallott. Ez pedig szükséges erő a darabhoz – és ő éppen az, aki kell. Csak egyszer lépett fel még, október 27^{én} Lucia Lammermoorban, és elmondhatja: venit et vincit [jöttem és győztem]. A Journal des Débats – itt is a fő lap, – így szól róla (emlékezetből mondok pár szót): “quelle voix large, – juvénile, – sympathique, pénétrante! Voilà! un de ces grands tenors...” etc. etc. (lásd J. des Déb. de 30 Octobre) [minő gazdag, fiatalos, megnyerő, átható hang! Íme, egy nagy tenorista...]. – Ezen felül az énekesek mind olaszok, kik a magyarok hív barátai – ez is fontos előny; fognak énekelni con amore e furore! [szeretettel és tűzzel!]

Mi illeti a lapokat, melyek nem imponálnak ugyan eldöntőleg a közönségnek, de közremunkálásuk van, hatásuk nevezetes, számos szerkesztőségekkel vagyok összeköttetésben. Szintén az olasz opera ügyét s diadalmait

tüzzel pártoló s roppant számmal járó olasz közönség közül is sokkal viszonyunk van.

Van még egy, talán a jövőt tekintve is hasznos s fontos ismeretségünk, t. i. a francia nagy opera egyik Direktoraival, ki maga több, és sikerrel s gyakran adott operák textusának költője. Gondolnám, vele a szöveg francia s illetőleg olasz fordítására ügyelhetnék.

Íme, közölvén Kegyeddal az eszmét, a részletek miként elítélését s a batározást belátására bizzuk.

Ha akarja megtenni a kísérletet, miről nem kétljük, hogy diadallal végződne, s más módot, biztosabbat, olcsóbbat, talán alkalmit, – de sietőst, nem tudna a kiküldésre; tán legjobb lenne könyvárusi úton ideküldeni a partitiot [vezérkönyvet, partitúrát]. Én ismerem “Mr. A. Franck libraire-t, 67. rue de Richelieu.” Egyébiránt cselekedjék miként legjobbnak látja.

Mindenesetre, tisztelt Erkel úr, ez ajánlatunkat személye irányában vegye jeléül lángelméje iránti hódolatunknak, és egy más, általános szempontról, vegye jeléül annak, hogy 14 éves távollét és sok nem is képzelt, otthonról eredt keserűség dacára is él bennünk a Haza szerelme, s annak valódi dicsőségét, bárminémű legyen az, a külfölddel megismertetni most sem sajnálunk sem áldozatot, sem fáradságot.

Fogadja kézszerítésát távol élő, s Kegyedet igazán tisztelő bazafitársának

Szemere Bertalan

Szemere betegségére igen jellemző, hogy ennek a szabatos, külső megjelenésében és tartalmában is „normális” levélnek a tőzsomszédságában milyen zavaros, kapkodó feljegyzéseket, levélvázlatokat vet papírra. Feszült és kritikus helyzetekben a túlterhelt és beteg idegrendszer felmondja a szolgálatot. Ez a levél néhány nyugodtabb nap, a betegség lucidum intervallumának, világos időszakának terméke.

Szemeréék terve ezek után itthon sem marad titok. Arany János lapjában, a *Koszorúban* például már november 15-én a következő közlemény jelent meg:

Szemere Bertalan igen melegen írt levelet intézett Erkel Ferenchez, melyben felszólítja jeles zeneszerzőnket, hogy ‘Hunyadi László’ című operáját küldje ki hozzám, mivel – az operai újdonságok szükséges volta miatt – soha jobb alkalom nem ajánlkozott, mint most, egyik legszebb magyar dalművünket a nagy világgal megismertetni: annyival is inkább, mivel La Grange asszony, – ki épp oly örömmel emlékezik ránk, mint mi órá – jelenleg az olasz operánál van szerződötve (80.000 frankra), s maga is megígérte, hogy, mint Szilágyi Erzsébet, mindent el fog követni a darab érdekében. La Grange asszony dec. végéig marad Párisban, akkor két hónapra Spanyolországba megy, s márciusban az operai saison végére tér vissza Párisba, amikor a Hunyadi László színre kerülhet. Óhajtjuk, hogy ez meg is történjék, s épp oly gyönyört okozzon ott, mint itt.

Az újságcikkkel majdnem egy időben Erkel Ferenc levele is megérkezik Párizsba.

Pest, 1863. november 14.

Különösen tisztelt jóakaró Uram!

Bátor voltam igen tisztelt nevéhez intézett levelemben azon megjegyzést tenni: miszerint a részletek elintézésével, mint még tán időelőtti elhatározással nem kívánnék alkalmatlankodni mindaddig, míg dalművem elfogadására s előadhatására biztosan nem számíthatok.

Én egy pár darabot újból átdolgoztam, illetőleg szélesebb, nagyobbyszerű alapra fektettem, és ugyanez okból a partitúrát csak a jövő hét elején fogom a postának átadhatni.

Feltéve, hogy operám elfogadtatik, én leginkább a fordítási nehézségektől tartok, s e részben az idő rövidege miatt, – de azok legyőzése után nem látok oly akadályt, mely szükségképpen kiszorítson a saisonból, mert a zene mégis nagyobbrészt könnyen exeგრálható (exekválható) dallamos, – de még azonkívül a párizsi nagy operának ereje, tebensége minden ágazatban hatalmas, nagyszerű.

Őszintén megvallva, én e nem álmodott vállalat sikerülésének s létesítésének igen-igen nagyon örülnék és pedig nem annyira ambicióból, mint inkább azon kapocs és összeköttetésért, melytől én a siker esetében nem jelentéktelen eredményeket várok.

Engedje meg, hogy szabadon kissé szincerizálhassak [őszintén beszélhesek], – úgyis rég az ideje, hogy rokonérzelmi egyéniséggel szemközt élveztem a bizalmas eszmecserélgetés gyönyöreit.

Nem tartozom azok közé, kikben az öntudat szerfelett fel van csigázva, – kik magukat túlbecsülik, éppen nem, de annyit tisztán érzek, s öntudatosan ki is merem mondani, hogy aránylag több bennem a készség, akarat és hivatalos, mintsem az itt nyújtott létező alkalom azokat alkalmazhatni, érvényesíthetni!

Sok itt a baj Uram mindenben, nagyon is sok! Egyik nagy kalamitásunk a szövegek hiánya. Költőink tebenségesebb része nem szeret librettók készítésével foglalkozni, – a többi meg nem tud hozzá: – verset faragni a holdvilágról, és Zephirekről órákbosszat ábrándozni, ebből áll az egész mesterségük! – Helyén lehet a fabrikátumok e neme is románcokban, egyes dalokban, – de nem való, hogy valahogyan egy egészé összeférlve operaszöveget képpezzen; pedig ez – a hiányos, többnyire szerencsétlen scenírozást nem is említve, nincs nálunk másképpen. Én részemről már többször oly librettóval lepettem meg, melynek a ráfogott, pusztá elnevezésen kívül a szó teljes értelmében legkisebb tárgya vagy cselekménye nem volt; – ily nem létező szituációkból tessék aztán a zenének valamit produkálni!

Szegényül, vagyunk Uram e részben! de azért mégis megvan mellette a sok tarka praetensio [önhittség], kivált a praepotens irkászserég részéről, kik szakavatott kompetens kritikuskoknak, műbíráknak és a közvélemény képviselőinek szeretik magukat elneveztetni, de azért soha egy talpra esett jó ötlettel, tanáccsal vagy okos észrevétellel az ügy előmozdításához nem járulnak, hanem igen is hatnak ellenkezőleg, kapcáskodnak, hivatlanul beleavatkoznak mindenbe, még a legprivátább viszonyokba is, csinálnak izgágát, zajt, botrányt, quantum satis s mindezt nem a művészet érdekében, hanem személyeskedésből, aljas egoizmusból.

Ide járul még intézetünk szegénysége is pénzügyi tekintetben; megvan a legjobb akarata, kitűzné biz az a jutalomkérdéseket akár tucat számba, ha volna mivel jutalmazni !! Ily mostoha körülmények közt aztán nagyon természetes, ha az ember mintegy elfásulva letesz a szebb reményekről!

Egészen más a művész állása Párizsban és hasonló más világvárosokban, mert általában más ott a fogalom és más ott az alkalom is, csak egyszer sikerüljön az igazán hívatott írónak vagy művésznak magát megismertetni, magának egy kedvező kis álláspontot kivívhatni s biztosítva van egész jövője. Nem fillérkednek ott, midőn a szükséges kiállítás vagy érdemlett díjazás költségei számíthatnak; a nemzetiség kérdése s a politika nem szülnek ott annyi akadályt, mint nálunk, hanem a do ut des ott a határozó végszó, és úgy is kell biz annak lenni.

Mindezek után tulajdonképpen csak azt akartam mondani, hogyha a személyes szerencse tévedésből egyszer már csak engem is (bár ha rövid ideig is) üldözőbe venne, s operám a francia közönség ízlésével találkozna, megragadnám az ezerben egyszer kínálkozó kedvező alkalmat, s az új összeköttetést kizsákmányolnám leginkább arra, hogy egy jobbacskára francia vagy olasz librettó birtokába jutassak. Írtam én már 5 magyar operát, s dicsekedés nélkül legyen mondván, kaptam is érte tapsot eleget; de miután esetlegesen 10 gyermekem is van, aki még annál is több gondot ad, szeretnék egyszer egy francia vagy olasz operát is írni, és pedig (kérem, ne botránkozzék meg!) merő spekulációból, hogy a siker esetére aztán magamnak oly nagy kvartélyt bérelhessek, melyben magam számára egy egészen külön szobácska, hova a gyerekek zaja el nem hat, komponáló teremül jusson; – mert a költészet magasztossága szerintem bizony nagyon is megfér a kényelem prózájával! Nem kívánok én nemzetem iránt valaha sem bálátlant, sem bűtlent lenni, – bálás elismeréssel fogadtam én mindig a sokszor érdemeim felett nyújtott kitüntetések, de nem fogja tán senki rossz néven vebetni, ha úgynevezett életrevalóságomat egyszer szülőföldemen kívül megpróbálhatnám!

Bocsásson meg, igen tisztelt jóakaró Uram, ezen tán extravaganciáknak is elnevezhető incisumaimért [közbevetéseimért], de legyen meggyőződve, hogy a felhozottakban mindenestre több a valóság, mintsem a jó kedv és éppen azért ne botránkozzék meg, ha egyéniségemben a művész és ember közt tán oly sok magyarázhatlant talál!

Végre pedig engedje meg, hogy irántam már eddig is tanúsított igen sok fáradozását és jóságát, melyet kiérdemelni mindaddig még alkalmam sem vala, a legmelegebben megköszönjem. La Grange asszonyságnak kérem, kegyeskedjék addig is, míg azt tán személyesen tebetném, bódoló tiszteletemet jelenteni - azon fogok lenni, hogy vezérkönyvem haladék nélkül rendeltetése helyére eljusson. Ami végre a sikert illeti, az jóakaróim kegyes közreműködésén kívül bizony sokban a szerencsétől is függ: adja Isten, hogy dicső nemzetem dalai a külföldet is úgy áthassák, mint a horti kebelt!

Magamat nagybecsű bajlamába ajánlva, őszinte tisztelettel maradok mélyen tisztelt bonfitársam, jóakaró Uram alázatos szolgája

Erkel Ferenc

Nem egészen két hét múlva Szemere már a partitúra megérkezését jelentheti La Grange asszonynak.

Párizs, 1863. november 26^{án}

Asszonyom,

bála az Ön jóindulatának és jó emlékezetének, – itt vagyunk és örvendünk Önt csodálhatni. Kegyeskedjék e levél által fogadni köszöneteinket, nómét, leányomét és magamét, remélve, hogy alkalmunk lesz azokat élő szóval is kifejezni.

Engedje meg, Asszonyom, hogy még egy újságot is jelentsek, sőt ünnepélyesen jelentsem azt: amikor ma este a házát elhagytuk, a vasútról éppen megérkezett egy doboz. Vajon mit tartalmazott? – A Hunyadi László partitúráját 3 kötetben. Láthatja Ön hát, hogy gyorsan haladunk. Jelenleg, Asszonyom, Önön áll, hogy kimutassa hatóerejét és szegény Magyarország iránti rokonszenvét.

Készek vagyunk mindent megtenni, – Ön rendelkezhet együttműködésünk felől,

mélyen tisztelő híve
Sz. B.

Egy ismeretlen magyar zeneszerző operájának párizsi bemutatóját azonban nem könnyű megszervezni, minden követ meg kell mozgatni. Szemeréné régi ismerőse, Liszt Ferenc segítségét kéri. Hogy milyen eredménnyel, láthatjuk majd Liszt gyors, világfiasan udvarias, mégis őszinte válaszából.

Párizs, 1863 november 29^{én}.

Kedves Honfitársam!

Olyan ügyben fordulok Önhöz, mely nagyon a szívembe nőtt, s amely szinte kétségbeesésbe visz. Kérem, jöjjön segítségemre! Előre is meg vagyok győződve, hogy nem utasít vissza, úgy az irántam való barátságából, mint szegény Erkel miatt, akit bizonyára Ön is szeret, s aki mint zeneszerző is, és mint 10 gyermek atyja, igazán minden figyelmünkre méltó.

Igyekszem, hogy az ügyet nébány szóval világosan elmondjam.

Nébány év óta azon töröm fejemet, hogy tudnám Párizsban a Hunyadi Lászlót előadatni... A nagy operában ez igen körülményes, mert az előadás az udvari intendaturától függ, – s nekem nincs elég tebetségem az intrikához, hogy itt sikert érhessek el. La Grange asszonynak a Théâtre des Italienshez való jövele felfrissítette bátorságomat; ő, aki Pesten 1850-51^{ben} Erkel e művében oly csodás szépen énekelte Hunyadi özvegyét, hogy az érte való lelkesedés minden mértéken túlment, ő lehetne segítségemre és keresztülvibetné Erkel leghőbb óhaját, azt, hogy műve itt az Italiens-ben kerüljön előadásra. Meg is látogattam, igen jól fogadott, s az a gondolat, hogy az Erzsébetet énekelje, kedves volt előtte: kijelentette, hogy e szerepében igazán dicsérték, s hogy most itt van Fraschini, ez a csodálatraméltó tenor, kinek közreműködésével ez az opera sikert érhet el; - azt is tudom, hogy ő (La Grange) az Italiens igazgatójának, Bagier úrnak, bizalmas barátja. Elhatároztam, hogy az egész ügyet az ő pártfogása alá helyezem. Arra a kérdésre, hogy a partitúra nálam van-e, azt válaszoltam, hogy nincs, de hogy elkérem Erkeltől. Úgy is tettem.

Amikor az én kedves zeneszerzőm e kérést tartalmazó levelemet Pesten megkapta, fejébe szállt a dicsőség (bisz ez magyar sajátosság), módosítóso-

kat tesz a partitúrán, az ügyet biztosra veszi, híreket közöl az újságokban stb., szóval egy csomó badarságot követ el...

Néhány napja már itt állok a vezérkönyvvel, s mert La Grange asszony rendkívül el van foglalva – négyszer énekel betenként az Italiens-ben – nagy a veszedelem, hogy Hunyadiról, Erkelről s rólam meg fog feledkezni.

Ez nem szemrehányás, mellyel őt illetem, - hiszen neki nem lehet annyira szívügye egy magyar mű előadása Párizsban, mint nekünk, de ez csak arra való, hogy meggyőzzem Önt annak szükségességéről, hogy engem megértsen, s hogy elmondjam még egyszer, mennyire szüksége van az ő hatalmas pártolására a mi mesterünknek Bagier úrnál, aki az ő véleménye előtt feltétlenül meghajol.

Egy jó levél, amit Ön, mint magyar s mint páratlan művész, La Grange asszonynak írna, a legjobb hatással volna, különösen, mert Önt legjobb emlékezetében tartja. Csak a minap is így kiáltott fel... "hiába, nincs más nagy zongoraművész a világon, csak Liszt Ferenc!"

Csak arra kérem, hogy ha ezt az annyira óhajtott levelet a lehető leg hamarabb küldené el nekem, mert La Grange asszony szerződése december 26^{án} jár le, s ekkor Párizst Madriddal cseréli fel.

Igen boldog vagyok, hogy jó édesanyjáról, az én kedves anyai barátnőről, a legjobbakat írhatom, testben és lélekben jól van, s mindazokat a megpróbáltatásokat, melyeket a sors az ő öreg napjaira tartogatott, oly megadással tűri, amelyért állandó csodálattal viseltetem iránta; férjem, ki szíves emlékezetébe ajánlja magát, szintén jó egészségben látta őt tegnap, úgy-sintén Olivier urat is, akiről ma sokat beszélnek Párizsban.

Nem akarom hosszúra nyújtani levelem köznapi mentegetőzéssel, eléggé tudom, hogy Ön jó, s hogy bonfitársainak minden alkalommal segítségére siet még akkor is, ha azért néha hálátlansággal fizetnek, ami velem is gyakran megesik, de ami mindazonáltal nem tartja vissza a nemes szívet attól, hogy ismét jót tegyen.

Kedves uram és bonfitársam, fogadja legmélyebb tisztelem és csodálatom kifejezését.

Szemere Leopoldina

Liszt Ferenc levele Rómából postafordultával érkezik Párizsba.

Róma, 1863. december 12.

Csodálom bátorságát Asszonyom, és szívből köszönöm, hogy engem kegyeskedik társul hívni. Nem kellene késlekednem, s feltétlenül szívesen kitenném magam a balszerencsének is, ha bármily csekély reményét is látnám a jószerencsének. De ez utóbbira nincs kilátás, s ezért kérem, engedje meg nekem, hogy ezt bonfitársi őszinteséggel megmondbassam, noha sajnálattal érzem, hogy barátságtalannak látszhatom. Ama csodálatos énekművész, akire a "Hunyadi László" sorsát bízta, minden bizonytalansággal alkalmas arra, hogy a mű sikerét biztosítsa. Ezt teljes mértékben hebizonyította Pesten, s ha valóban nem volna másról szó, mint hogy ezt Párizsban megkísérelje, ő abban nem kevésbé tündöklene. Mindamellet nem lehet azzal elkábítania

önmagát, hogy e mű előadását a Théâtre des Italiensben látni fogja, s úgy gondolom, meg kell elégednünk La Grange asszony barátságos szavaival... amelyeknek legnagyobb része az Ön barátságának szól. Idegen operát Párizsba behozni óriási nehézségekbe ütközik, amit csak az tud jól megítélni, aki egy kissé hozzátartozik a mesterséghez, s aki a színházi ügyekben tájékozott, óh a szabad csere tantételének nincs itt bitele. Ama Cobden, aki ezt életbe fogja léptetni, még nem jelent meg a színpadok világának látóhatárán, s időközben a magyar, lengyel, orosz, német, spanyol és más zeneszerzők nem tebetnek mást, minthogy ezt felpanaszolják, s az életben lévő kitiltó rendszerbe jól-rosszul beletörődjenek. Azt fogják mondani: "Meyerbeer és Verdi végtelenül népszerűek Franciaországban." Ki ne tudná ezt? Mégis jegyezzük meg, hogy nem tekintve műveik ragyogó érdemeit (miután ezeket mind a francia színpad vagy az olasz színház számára írták), e népszerűségük oly tényeknek és tetteknek köszönhető, amelyek a szabad cserétől ugyan csak távol állanak.

Igazságtalan volna tehát La Grange asszony jóindulatát vádolnunk, hogy nem kockáztat oly védőséget, mely igaz, hogy igen nemes, de amely kényelmetlen, s esetleg veszedelmes. A divának azt kell énekelnie, amit másra előír, s nekünk nincs más dolgunk, minthogy megtapsoljuk, s hogy minél inkább átadjuk magunkat az elragadtatásnak... s nincs tovább.

Ami a Hunyadi László vezérkönyvét illeti, erről több dolgot mondhatnék, amikre nézve őszintén örülnék, ha téveseknek bizonyulnának. Bármi történnék is, nézetem szerint annak, hogy a párizsi előadást keresztülvigyék, egyedüli módja az volna, ha Erkel úr erélyesen elhatározná, hogy odautazik (amint ezt néki már mondtam volt), s hogy teljes béketűréssel elvégzi az elkerülhetetlen előmunkálatokat. Szerencsétlenségünkre a partitúrák nem oly könnyen lépik át a határokat, mint a csomagok.

Bocsássa meg, Asszonyom, hogy levelére nem válaszolhattam kellemesebb módon. – A tapasztalatok legszomorúbbja az, ha barátaink nyomorúságát nem tudjuk orvosolni! Kérem, közölje Szemere úrral őszinte tiszteletem és nagyrabecsülésem nyilvánítását, mellyel vagyok legalázatosabb híve

Liszt F.

Róma, (Madonna del Rosario) 1863. december 12-én.

Köszönöm jó anyámról szóló híradását. Rövidesen írok neki.

Dina ugyan Liszt kétkedése ellenére sem adta fel a harcot, és a partitúrát 1864 decemberében Mimi hevenyészett prózafordításával átadta egy másik színháznak, a Théâtre Lyrique intendánsának. Szemeréék mindent megtettek, végül azonban mégiscsak Lisztnek lett igaza, a Hunyadi László párizsi bemutatójára, sajnos, nem került sor.

* A közölt levelek forrása: Isov Kálmán *Kísérletek Erkel „Hunyadi László”-jának párizsi színrehozatalára.* (Magyar Muzsika, 1929, 8-9. sz 16-22.); Szemere Bertalan leveleskönyve (1849-1865). Balassi Kiadó. Budapest, 1999.; Albert Gábor *Lidérc minden, mi homályba vezet.* Szemere Bertalan leveleskönyvét olvasom. Maecenas. Budapest, 1999.